

שיעור סימן צא סעיף ג-ד – יחסי הכמויות בדין ת"ג

ערוך השולחן יורה דעה סימן צא סעיף יא

עוד יש לשאול ואיך נתנו חז"ל כלל בזה לומר דתתאה גבר? א"כ אם נפל הרבה חלב רותח על מעט בשר צונן ונאמר דתתאה גבר ומקרר את העליון ואין לך דבר תמוה יותר מזה?! שהרי עינינו רואות שהחלב נשאר ברתיחתו, וגם מעט הבשר נעשה רותח. וכן להיפך אם נפל הרבה חלב צונן על מעט בשר רותח איך נאמר דתתאה גבר ואסור החלב כשאין ששים הרי עינינו רואות שהחלב צונן לגמרי, וגם הבשר נצטנן. ולפי הראות כשיש ד' או ה' פעמים האחד נגד השני בהכרח לפעול על השני שיהיה כמותו ואם נאמר שבאמת יש בזה איזה שיעור למה לא למדונו חז"ל כמה הוא השיעור:

ערוך השולחן יורה דעה סימן צא סעיף יב

ויראה לי ברור דמיירי ששויין הן בהכמות ולפי ערך החלב כן הוא גם כמות הבשר ולכן נחלקו חז"ל האיכות של מי גובר העליון או התחתון. ואיפסקא הלכתא דהתחתון גובר וראיה ברורה לזה מדברי התוס' שבת [מ"ב א] דתניא נותן אדם חמין לתוך הצונן ולא הצונן לתוך החמין ופירש"י [ד"ה חמין] משום דתתאה גבר. והקשו התוס' [ד"ה נותן אדם] דא"כ תקשי מהכא למאן דס"ל עילאה גבר? ופירש ר"ת דאין זה שייך לזה אלא חמין לתוך צונן משמע שהצונן מרובה מהחמין וצונן לתוך חמין משמע שהחמין שלמטה מרובין ע"ש הרי מפורש דכל היכא שיש ריבוי בכמות לא שייכא סברא זו דתתאה גבר או עילאה גבר והש"ס לא הוצרך לפרש זה ואדרבא מדלא פירשה ש"מ דשויין הן [וק"ק לי על דבריהם דהא גם בהך דתתאה גבר הוא לשון זה חם לתוך צונן וכו' וצ"ל דבנתינת אדם שייך לומר דמשמע כן ולא בנפילה מאליו או דרך בלשון ברייתא כן הוא וצ"ע ודו"ק]:

חוות דעת חידושים סימן צא ס"ק ח

[ח] חלב צונן. לאו דוקא צונן ממש, אלא אפילו חם והוא כלי שני מקרי צונן, כדמוכח בסימן צ"ב סעיף ז' בהג"ה גבי ואם נשפך. ובסימן ק"ה [ט"ז ס"ק ד] נתבאר דאנן מחמירין אפילו בכלי שני כל זמן שיד סולדת בו דהוי ככלי ראשון לענין מבליע ומפליט, רק שאינו מפליט ומבליע כאחד. וכלי ראשון ממש, אף שהוסר מהאש והועמד על מקום קר, וכן דבר גוש, אינו מתקרר מתתאה, ואם נפל עליו דבר אף אחר שהושם על מקום צונן אוסר, אבל מכל מקום אינו יכול לבלוע מתתאה הצונן רק כדי קליפה. ובין עירווי שנפסק הקילוח ובין לא נפסק הקילוח בולע כדי קליפה, רק דאם לא נפסק הקילוח מבשל גם כן ומפליט ובולע כאחד, ואם נפסק הקילוח אינו מבשל, רק שמפליט ומבליע. וכן דבר גוש, אף שיש לו דין כלי ראשון מכל מקום אינו מבשל. ועיין ביאורים [ס"ק ה]:

חוות דעת ביאורים¹ סימן צא ס"ק ה

¹ ר' יעקב לורברבוים נולד בערך בשנת תק"ל (1770) בזבורוב שבגליציה. הוא למד תורה מפי ר' משולם איגרא בטיסמניץ, והיה רב בכמה קהילות. בשנת תקס"ט (1809) נבחר לרבה של העיר ליסא שבפולין, ופתח בה ישיבה גדולה בה העמיד תלמידים רבים, ביניהם מגדולי הדור הבא. הוא נחשב בין גדולי הדור, ורבנים רבים היפנו אליו את ספקותיהם. נפטר בשנת תקצ"ב (1832).

(ה) הכל אסור משום דתתאה גבר. הנה לכאורה בהא דתתאה גבר יש הפרש בין כשהתחתון חס ובין שהתחתון צונן, דהנה כשהתחתון חס והעליון קר אין התחתון גובר רק להבליע בו ולהפליט ממנו, אבל לא להיות נקרא רותח לענין אם הניח חתיכה קרה על חתיכה רותחת ושניהם היתר ואחר כך נפל על החתיכה הקרה העליונה איסור, ודאי דאינה נאסרת כל זמן שהיא קרה ואין היד סולדת בו, ולא אמרינן דנחשב כרותח כיון שהתחתון רותח וגובר עליו, דהא אפילו מונח על האש ממש אינה נאסרת מהאיסור הנופל עליו עד שיהיה היד סולדת בו. וכן מוכח במסכת שבת דף מ"א [ע"א] דמותר ליתן לתוך המיחם מים מרובין כדי להפשיר, אלמא דלא אמרינן דהמיחם התחתון שהוא חס גובר ומבשל להעליון הקר כל זמן שאינו רותח. אכן אם נעשה רותח עד שהיד סולדת בו, חוס זה הוא כחוס כלי ראשון, כיון שהתחתון רותח מכלי ראשון והעליון נרתח אמרינן דהתחתון גובר ועושה אותו כרותח של כלי ראשון. וראיה לזה מהא דאמרינן בפסחים דף (ע"ז) [עו ע"א] דאזיל רוטב ומרתח ליה לחרס והדר מטוי ליה לפסח והוי צלי מחמת דבר אחר, ואם כן הוא הדין בשבת אם העליון הוא מים, שבישול דידיה הוא כשהיד סולדת בו, חייב משום מבשל בתולדות האור כשנעשה רותח שהיד סולדת בו, וכן הדין בבשר וחלב, רק דשם בעינן שיהיה כמאכל בן דרוסאי, אבל להבליע ולהפליט מבליע ומפליט מהתחתון הרותח אף שהעליון עדיין קר, מדלא חילקו הפוסקים. אבל כשהתחתון קר והעליון חס לכאורה נראה דמקרה להעליון, והעליון נחשב קר אף שעדיין לא פסק כח החמימות מהעליון והיד סולדת בו, מכל מקום נחשב העליון כצונן, דהא מטעם זה כלי שני אינו מבליע ומפליט מאחר שנתקרה מתתאה, כמו שהקשה הש"ך בנקודות הכסף [סימן קה ס"ק ב] אהנך דסברי דכלי שני בולע וז"ל, דהא בפסחים דף (ע"ו) [עו ע"א] קאמר אדמיקר ליה בלע, משמע דאחר שנתקרה שוב לא בלע, עכ"ל. ואם כן הפרש גדול יש, דכשהתתאה רותח אין העליון נחשב רותח עד שנעשה רותח, וכשהתחתון קר נעשה העליון קר אף על פי דעדיין רותח. אכן אחר העיון נראה להשוותם ויתיישב נמי קושיות הש"ך בנקודות הכסף הנ"ל, דנחזי אנו, דאף דתתאה גבר מכל מקום כלי ראשון ודאי דאינו מתקרה מתתאה, דהא כלי ראשון אף שהוסר מהאור והעמידו במקום קר לעולם דין כלי ראשון יש עליו כל זמן שהיד סולדת בו, והטעם כתבו התוספות במסכת שבת דף מ' [ע"ב] ד"ה [נ]ש"מ, דמתוך שעומד על גבי האור דפנותיו חמין, ודופן חס שהוחם באש ודאי דאין מתקרה מתתאה ולא מעילאי למאן דאמר דעילאי גבר, דאי לא תימא הכי קשה למאן דאמר עילאי גבר מהא דגילגול ביצה בתולדת אור [שם לח, ב], וכן מהא דכלי ראשון מבשל צונן הניתן לתוכו [שם מב, א], ולהכי כלי ראשון מחמת שהוא בתוך דפנות המחממות אינו יכול להתקרה מתתאה, ואפילו עירו דעת רבינו תם [זבחים צה, ב תוספות ד"ה עירה] שמבשל להתתאה מחמת שהקילוח מקושר בדפנות המחממות, ואפילו הרשב"ם [שם] דפליג הוא משום שהקילוח כבר יצא מתוך הדפנות, אבל מה שבתוך הדפנות המחממות ודאי דאינו מתקרה מהתתאה, ועינינו רואות דאף דכלי ראשון אינו מתקרה מתתאה

ר' יעקב מליסא כתב ספרי הלכה חשובים ביותר: 'חוות דעת', פירוש על שו"ע יורה דעה; 'תורת גיטין' על מס' גיטין וה' גיטין; 'בית יעקב' על מס' כתובות והלכות כתובה; סידור עם ליקוטי דינים בשם 'דרך החיים' [דרך החיים' הוכנס למאגר על פי מהדורת פרמישלה תרנ"א (1891)]; וספרים נוספים. ביאורו 'נתיבות המשפט' על שו"ע חושן משפט נדפס לראשונה בזולקווא בשנים תקס"ט - תקע"ו (1809 - 1816), ובו הוא מתווכח הרבה עם הספר 'קצות החושן' לבן זמנו המבוגר ממנו ר' אריה ליב הכהן. תשובות רבות שלו מצויות בספרי רבני זמנו.

לענין אם נפל דבר לתוכו דמבשל, מכל מקום אינו בולע מתתאה, ואם הועמד כלי ראשון על איסור צונן אינו בולע רק כדי קליפה, משום דאין החום יורד למטה למאי דקיימא לן תתאה גבר, כמבואר בסימן צ"ב סעיף ז' בהג"ה דאם נשפך איסור צונן והעמידו עליו קדרה רותחת דאינו נאסר רק כדי קליפה. ולפי זה מכל שכן דבר גוש, אף דלהרש"ל [ים של שלמה חולין פ"ז סימן מד; פ"ח סימן עא; מכונות ועטרת שלמה סימן נא ס"ק ב] הביאו הט"ז סימן (צ"ב) [צד] ס"ק (ל"ב) [יד] והש"ך סימן ק"ה [ס"ק ח] דבדבר גוש לעולם דין כלי ראשון יש לו, על כרחך היינו שבולע ומפליט ממה שלמעלה ממנו, אבל מתחתון ודאי דאינו בולע, דאפילו כלי ראשון ממש אינו בולע מתתאה. וכן מוכח מהא דבשר רותח שנפל לחלב צונן דאינו בולע רק כדי קליפה, אף דהבשר דבר גוש ואינו מתקרר מהתתאה. ולפי זה יש לומר דצדקו דברי הרש"ל [ים של שלמה פ"ח שם] שפסק דכלי שני בולע ומפליט, הביאו הט"ז סימן ק"ה ס"ק ד', ולא קשה כלל קושיות הנקודות הכסף [שם] מה שהקשה דהא בש"ס אמרו אדמיקר ליה בלע משמע דאח"כ אינו בולע, ולפי מה שכתבתי לא קשה מידי, דמתתאה ודאי דאינו בולע אח"כ, אבל מכל מקום אינו מתקרר, ושפיר בולע ומפליט מהעליון, דהא כלי ראשון ודבר גוש ג"כ אינן בולעין מתתאה רק כדי קליפה מטעם אדמוקיר ליה בלע ואפילו הכי אין מתקררין ובולעין ומפליטין מהעליון. ולפי זה אין הפרש בין התתאה צונן או חם, וכמו שהתתאה החם אינו מחמם להעליון כן התתאה הצונן אינו מקרר להעליון, רק שגובר לענין בליעה ופליטה מהתתאה. אמנם נראה דלענין בישול דאינו יכול לבשל רק כלי ראשון שיש לו דפנות המחממות, כמו שכתבו התוספות שבת דף מ' [שם], אבל שאר דברים חמין אף שיש להם דין כלי ראשון, וכגון דבר גוש להרש"ל, אינו מבשל, דאף שאין לו דפנות המקררות אין לו דפנות המחממות. וכן כתב המנחת יעקב בתורת חטאת כלל ס"א [ס"ק מה]. וכן עירוי שנפסק הקילוח אינו מבשל, רק עירוי שלא נפסק הקילוח, מטעם דהקילוח מקושר בדפנות המחממות מבשל לר"ת. ובדבר המתערב, כגון במים, נראה דאפילו שהתחתון רותח אם נתן בו מים צוננים מרובין עד שאין היד סולדת בו אין בו משום בישול כלל לענין שבת וכיוצא, ואפילו כשהתחתון דבר גוש רותח, כיון שהמים אי אפשר שיוחמו אפילו המקצת מהם, כיון שהן דבר המתערב אין בהם משום בישול, כמבואר באורח חיים סימן ש"ח סעיף י"ב בהג"ה וז"ל, אם המים מרובין כל כך שאי אפשר שיתבשלו ואפילו בכלי ראשון מותר.

וראיתי באורח חיים במגן אברהם בסימן ש"ח ס"ק ל"ה דבר תמוה, שכתב דאסור ליתן לרוטב צונן בשר רותח, דמבשל מהרוטב כדי קליפה, ע"ש, והוא תמוה, דהא אפילו ליתן למיחם רותח מותר ליתן מים מרובין כדי להפשיר, והטעם כיון דהמים הן דבר המתערב ואי אפשר שיהיו מקצתן מבושל וכל זמן שאין היד סולדת בו בכולן לא הוי בישול כלל, ומהיכי תיתי יהיה בשר רותח גרע ממיחם. ואפשר לחלק דבשבת מלאכת מחשבת אסור, וכיון שנבלע הטעם של רוטב בשר ונתבשל והוא נהנה מאותו טעם אסור, מה שאין כן במיחם דהטעם שנבלע לתוך המיחם ונתבשל אינו נהנה מהן ולא מלאכת מחשבת הוא. ולענין אי אמרינן בכלי תתאה גבר, עיין מה שכתבתי בסימן ק"ה [ביאורים ס"ק ט; חדושים ס"ק יג]. ובדבר שעומד אצל האש, דעת התורת חטאת [כלל כג דין ד] הביאו הש"ך בסימן ע"ו [ס"ק ד] דאפילו

חם לתוך צונן כחם לתוך חם דמי, ע"ש. וכן הוא דעת הרש"ל [ים של שלמה שם פ"ז סימן לח], הביאו הט"ז סימן צ"ב ס"ק כ"ה, ע"ש:

ב. ביחסי הכמויות בדין עילאה ותתאה:

- א. דעת הערוה"ש דל"ש עילאה או תתאה גבר אלא בשוים בכמות אבל בתמים מרובים לכו"ע התם פועל בצונן, ולהיפך בצוננים מרובים לכו"ע צונן פועלים בחם.
- ב. דעת היד יהודא היא שמסתימת הש"ס והפוסקים נראה שאין לחלק בכמויות, וברוב צוננים ע"ג חם אוסר מטעם שבתחילת הנפילה אוסר את הכמות המועטת שנשפכת.

- ג. במג"א (אוי"ח ש"י"ח ס"ק ל"ה) מבואר דבתערובת צלול בצלול הכמות משפיעה אבל גוש בצלול אין הכמות משפיעה.
- ד. החו"ד (סי' צ"א ס"ק ה') מחלק בין דין בישול ששם הכמות המרובה של הצוננים משפיעה שלא יתבשל ומ"מ לענין או"ה בולע מהתתא החם. ובשיקול הדעת נראה בס"ד ע"פ מש"כ הפמ"ג דדין תתאה גבר או עילאה גבר הוא בסתמא דמילתא אבל כל היכא דאיכא קפילא סמכינן עליה ועפ"ז י"ל כל שיש כמות מרובה מאד של צונן כנגד מיעוט החם או להיפך הוי כמי שיש קפילא המברר שליכא טעמא, ובאופן שאין נגוד רב בין הכמויות קי"ל תתאה גבר.